

HISTORICKÁ ROLE PRÁVNICKÉHO DÍLA MISTRA VIKTORINA CORNELIA ZE VŠEHRD

Václav Vaněček

Dějinný význam právního díla mistra svobodných umění Viktorina Cornelia ze Všehrd je typickým příkladem historického — v tomto případě právněhistorického — problému, jaký s definitivní platností objasnit zůstalo vyhrazeno až právnímu dějepisu epochy socialismu.¹ Vcelku lze říci, že hlavním nedostatkem dosavadní literatury, zvláště pokud se od konce 18. století dostávala k výkladům souvislejším, bylo pojetí Všehrda a jeho právního díla co možná bezkonfliktové, snažící se rozpory dané přirozeně látkou samou spíše uhladit než rozvést a spíše potlačit než vzít za základ historického rozboru.

V době, kdy žil, a to patrně — jak tomu nasvědčuje známá zpráva o slavném zakončení jeho studií — již od let universitních, byl Viktorin nesporně osobností velmi známou, ba proslulou. Vše ale ukazuje k tomu, že už v 16. století památka na mistra Viktorina rychle vybledávala a že již v polovině tohoto věku neudržovalo se v paměti — a to ještě jen v paměti vzdělanců — více než jeho jméno a nadto byla to paměť patrně značně nespolehlivá, ve které stále více místa nacházely zmatené asociace s jinými osobnostmi z konce 15. a z počátku 16. století, zvláště s Janem Šlechtem, sekretářem krále Vladislava. Hlavní spis Všehrdův, „Knihy devatery o právech, o soudech a o deskách země České“, byl podle zprávy Prokopa Lupáče (1584) na konci 16. století širší veřejnosti neznámý, zůstává v rukopise „intra privatos parietes“.²

Souvislost paměti na Všehrda zachraňují v druhé polovině 17. století dva jezuité, Jiří Kruger a Bohuslav Balbín, ovšem se všemi nejasnostmi a omyly dřívějšími, jež ukazují na to, že přímá znalost právního

¹ Pokus o takovéto objasnění podal autor tohoto článku ve studii „Mistr Viktorin Cornélius ze Všehrd (ca 1460—1520) a další vývoj českého právníctví“ vyšlé v roce pravděpodobného pětistého výročí Všehrdova narození v Rozpravách ČSAV, Řada společenských věd, roč. 70, sešit 7, Praha 1960.

² Prokop Lupáč (Lupacius), *Rerum Bohemicarum ephemeridis historicae libri*, 1584, z údajů ke dni 21. září: „qui liber, una cum aliis eius viri monumentis, intra privatos parietes citra publicum usum delitescit“. Veškerá dosavadní literatura tuto významnou zprávu o osudech právního díla Všehrdova v době předbělohorské přešla bez povšimnutí.

ho díla Všehrdova tu nebyla.³ V odborné *právnícké* literatuře této doby narazil na Všehrda, jak se zdá, jediný *P r o š k o v s k ý*. Není pochyby, že měl „Knihy devatery“ v rukou v jednom z opisů a že je studoval v českém originále. Je to první použití Všehrdova hlavního díla v *tištěném* odborném spisu, první po stopadesáti letech od smrti autorovy.⁴ Hluboké proměny, jimž podlehl starofeudální české zemské právo v pobělohorské době a jež platné právo ještě více vzdálily od „Knih devaterých“, způsobily, že to bylo zároveň za feudalismu i použití *poslední*.

Mnoho historických děl této doby o Všehrdovi vůbec neví. Tak ve spise Volckmannově-Weissově „Gloria Universitatis Cárolo-Ferdinandae Pragensis“ (1672) se jméno Všehrdovo vůbec nevyskytuje, ač tento autor byl kdysi děkanem fakulty artistické. Ve Voigtových „Acta litteraria“ (1774 až 1786) jsou o Všehrdovi jen nepřímé zmínky při korespondenci Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. A konečně, reprezentační dílo o české kulturní tvorbě, Voigtovy a Pelcelovy „Abbildungen-Effigies“ z let 1773 až 1782, v nichž je např. i legendární „český právník“ Bartolus, a to i s portrétem, nenašly pro mistra Viktorina místo v žádném ze svých čtyř statných svazků. Je to skutečnost mimořádně charakteristická. Na konci doby tereziánské je prostě jméno Všehrdovo pro české dějiny, a to i právní, skoro zapomenuto.

Obrat v historických osudech „Knih devaterých“ a v poznávání jejich autora přináší vystoupení F. F. *P r o c h á z k y* krátce nato.⁵ Máme zde jeden z literárních odrazů složitého pochodu, který v této době začal a jemuž běžně a ve zkratce říkáme české obrození.

O tom, že by Všehrdova hlavního spisu mohlo v této době být využito pro platné právo, nemůže ovšem už být řeči. Nastupující buržoazie, ač politickou moc ve státě daleko ještě nepřevzala, dovedla tlakem svých hospodářských posic vyvolat v právním řádu pozdně feudální společnosti takové změny, že mistr Viktorin se svým — jakkoli pronikavým — rozborem institucí konce 15. století nemohl k situaci na přelomu 18. a 19. století opravdu říci nic podstatného. Byl to tedy *historický* význam Všehrda, co bylo zdůrazňováno. Bylo to *vlastenecké* zaměření jeho díla, co bylo vyzvedáváno. A byla to literární a ještě více jazyková stránka jeho *juristického* spisu, co bylo podáváno jako vzor a nabízeno k využití v nových poměrech.

Účinek Procházkova pojednání ukázal se až po delší době. Tento osvíc-

³ G. Crugerius, *Sacrae memoriae*, Litomyšl 1667, str. 154, B. Balbín, *Epltome*, Praha 1677, str. 567.

⁴ J. H. Prosskovsky de Krohenstein, *Dlolkésis-Moderamen*, Praha 1664; viz blíže ve studii citované v pozn. 1, str. 24.

⁵ Faustin Prochaska, *Miscellaneen der böhmischen und mährischen Literatur etc.* 1-2, Praha 1785, str. 151—202, „*Victorin Cornel's von Vsechrd Biographie, gedruckte Schriften und Handschriften*“. K tomu Vlček, *Dějiny I*, 1931, str. 327; Jakubec I. 1929, str. 566, 586.

cenec nejen že očistil Všehrda od valné části pomluv, nýbrž nově upozornil — byť zatím ještě jen příliš stručně — českou literární veřejnost na věc, jež byla pro obrozenské činitele zvláště důležitá: na jeho zapadlé a v rukopise ležící dílo *právnícké*. Zatímco ostatní literární tvorba Všehrdova ztrácela tehdy na významu, jeho český spis o právu před očima obrozenců přímo rostl. Byl pro ně skutečným objevem. Hned v prvních letech 19. století projevilo se to překladem „Knih devaterých“ do němčiny. Tento velmi zajímavý elaborát z pera F. X. Zvěřiny, který nikdy nevyšel tiskem, chová se dnes v pražské Universitní knihovně.⁶

V kruzích českého právnictva úcta k Všehrdovi začala se rychle rozvíjet. Přispěl k tomu i hojně čtený Zieglerův „Dobroslav“, když v roce 300. jubilea smrti Všehrdovy z pera Zieglera samého přinesl o Všehrdovi českou stať, v níž se doporučuje zejména výtečná česká právnícká terminologie „Knih devaterých“.⁷

Odtud vede již přímá cesta k prvnímu uveřejnění hlavního spisu Viktorina v českém originále (1841), k němuž dal podnět V. H a n k a. Proti tomu, aby „Knihy devateré“ vyšly tiskem, postavila se r. 1849 vídeňská Censurhofstelle, které se jevilo nebezpečným vše to, co se u Všehrda dalo vztahovat na tehdejší boj Čechů s Němci, na postavení panovníka vůči zemi a stavům, na útisk poddaných a také jistě i to, co Všehrd tak rozhořčeně psal proti panské klíse své doby a jejímu násilnickému postupu vůči každé oposici. Tak se stalo, že ani po staletích hlavní spis mistra Viktorina nevyšel tiskem celý,⁸ nehledě k tomu, že toto vydání bylo i vědecky velmi chaotické.

V epoše po r. 1848, kdy kapitalismus stal se už vládnoucím hospodářským systémem, dovedla česká buržoazie využít právníckého díla Všehrdova velmi vydatně a všestranně. Pro rychlý vzestup jména Všehrdova v českém kulturním prostředí této doby stala se rozhodujícími šedesátá léta 19. století. Toto časové zařazení není náhodné. Šedesátá léta přinesla takové uvolnění veřejného života alespoň pro české měšťáctvo, že spolu s rozmachem českých snah politických projevily se i příznačný vzestup českých aspirací kulturních. České právnictvo, které v tomto hnutí hrálo roli velmi významnou, potřebovalo v oné době patrona, k jehož slavnému historickému jménu by mohlo své snahy připsnout a jež by mohlo povznést i na štít rodící se české buržoazní právní vědy.

Když r. 1868 zakládá se český studentský spolek právnícký, je to zvučný

⁶ Viz o tom nyní podrobněji v práci uvedené v pozn. 1, zvl. str. 30.

⁷ J. L. Ziegler, *Dobroslav* I-12, Praha 1820, str. 111—118. Pokud je mi známo, je zde Všehrd v českém textu poprvé označován jako Viktorin Kornel, a to ve formě Kornél (místo správného Cornelius). Pozoruhodné je, že tu není žádná výslovná zmínka o tom, že stať je vlastně vzpomínkou jubilejní.

⁸ Fr. Palacký, *Gedenkbücher*, Praha 1874, str. 107—109. K tomu i H. Jireček, *Život*, str. 286. — O hlavní z oněch míst postižených cenzurou politického absolutismu viz u J. Haněla, *Právník* 1875, str. 129—131.

šlechtický přídomek mistra Viktorina, který je vzat za jeho jméno. Tak vzniká „Spolek českých právníků Všehrd“ se svým „Všehrdovým fondem“ určeným k podpoře právnícké ediční činnosti a nakonec i (od r. 1919) s časopisem „Všehrd“, který zanikl až v době okupace.

O několik roků později spolek „Všehrd“ přikročuje k nové edici „Knih devaterých“. Uspořádal ji Hermenegild J i r e č e k, který z ní učinil dokument dobového nazírání na Všehrda. V této době se bezděčně vytváří *fikce*, která se pak pro celkové pojetí Všehrda stala příznačnou až do živého dneška, fikce nepřetržitosti *právníckého* působení díla Všehrdova, jež patří nesporně k legendárnímu jaksi obsahu všehrdovské historické tradice vzniklé až v epoše kapitalismu. Jinou složkou novodobého všehrdovského mytu stala se v této době představa, že autor „Knih devaterých“ osobně si k účelu své práce zpracovával desky zemské, tj. že si z nich pořizoval výpisky, na jejichž základě výlučně sepsal své dílo a dokonce že v materiálu takto shromážděném jsou mnohá místa z desek, jež by se nám jinak (po požáru 1541) nezachovala. Podrobné prozkoumání historického materiálu ukazuje, že zejména v obou těchto směrech (nehledě k jiným otázkám týkajícím se všehrdovské tradice) musíme být dnes daleko střízlivější a skromnější.

V čem spatřujeme význam Viktorina ze Všehrd a jeho právníckého díla v r. 1960, tedy po 500 letech od narození tohoto významného autora, v době, jejíž hodnocení historických jevů je nové a obzvláště náročné? Všehrdovy „Knihy devateré“, ač po několik století zůstaly v rukopise a byly i jinak ve svém působení těžce postiženy zlovůlí oligarchické kliky českého panstva z doby na počátku 16. století, budou vždy zaujímat mimořádně důležité místo v dějinách české vědy. Je to zejména po stránce metodické spis klasický. Všehrd je dovrшитelem dobré tradice domácí právní kultury staršího feudalismu, a to právě tím, že na domácí obyčejové právo znamenitě použil metody novodobého charakteru, jaká jinak se stala běžnou až v 18. a 19. století. Podstatu této metody vyjadřuje Všehrd sám v těchto svých slovech: „já z sebe nic bez důvodu světlého psátí nebudu, než všecko, což tuto ... spíši, nebo dskami nebo nálezy, ... neb obyčejem a zvyklostí ... bude moci ukázáno a dovedeno býti.“⁹

Všehrd náleží k českým humanistům, ale nelze jej přitom začlenit do oné kapitoly českých právních dějin, kterou Emil Ott označil jako „Be-förderung der Reception des fremden Rechts durch den Humanismus“. Renesančním rysem je Všehrdova znalost dědictví antiky a v tom i římského práva. Humanistický je poměr Všehrdův k historickým i formálním pramenům českého práva a metodický přístup k látce, kterou zpracovává. Ale jako právník zůstává Všehrd na domácí půdě, což jej spojuje daleko více s předchozím českým právnictvím než s pozdějšími českými právníky

⁹ Předmluva, ed. J i r e č e k, str. 8.

— humanisty doby předbělohorské, Můžeme-li užít přirovnání, jsou „Knihy devatery“ obrazem renesančního mistra obsahujícím výjevy ze života čistě ještě středověkého.

Teprve dnes dovedeme patřičně ocenit, že „Knihy devatery“ byly spisem ve své době palčivě aktuálním a eminentně politickým. Jejich hlavním posláním bylo, ve chvílích pro chystanou panskou kodifikaci práva rozhodujících navalit vládnoucí panské klíče do cesty takový balvan, aby přes něj nemohla přejít, aniž se co nejtíže zkompromitovala. Za jiných okolností mohl se stát Všehrd českému právu tím, čím např. právu anglickému stali se *Coke* a *Blackstone*. Byl to právě Všehrdův *protipanský a protioligarchický postoj*, co způsobilo, že od napsání „Knih devaterých“ byl Všehrd pro poslední dvě desetiletí svého života politicky i vědecky odsunut do pozadí a jeho spis zůstal skryt v rukopise „mezi soukromými stěnami“.

Vysoce oceníme dnes i to, že mistr Viktorin ve svém hlavním spise nevyhnul se ani *společenské kritice*, a to dosti ostré, i když kusé a nahodilé, příležitostné a nikoli tedy soustavné. V tomto směru řada závažných úkolů nás teprve čeká. Rozbor Všehrdy jako kritika společnosti své doby nebyl dosud napsán, právě tak jako nám chybí studie, v níž by se podrobně analysoval *třídní obsah* „Knih devaterých“. Jsme také dlužni Všehrdovi opravdu vědeckou edici jeho výtečného právníckého spisu. Měla by to být edice, která by vycházela z první, historicky i společensky rozhodující, redakce tohoto klasického díla.

V očích dnešního právního historika dějinná role mistra Viktorina Cornelia ze Všehrd má nesporně tendenci spíše se zužovat. Vede k tomu celá řada skutečností, z nichž hlavní byly zachyceny v tomto článku. Historik *literární* bude vidět poněkud šíře a jeho hodnocení bude pravděpodobně těmito skutečnostmi méně zasahováno. Ale i když budeme po pěti stoletích jakkoli kritičtí k osobnosti Všehrdově a jakkoli realističtí při posuzování účinku právníckého díla Všehrdova v jeho době, přece zůstane zde mnohé, pro co mistra Viktorina budeme vždy vzpomínat s největším uznáním.

Byl to znalec českého práva, který vysoko vyniká nad ostatní pracovníky na tomto poli (např. i nad Ondřeje z Dubé i nad Ctibora Tovačovského) nejen v době pohusitské, nýbrž v době našeho feudalismu vůbec. Byl to pravděpodobně ve své době odborně nejvyspělejší zpracovatel obyčejového práva v celém kulturním světě slovanském. Kladné rysy vy zdvižené v předchozích odstavcích tento náš závěrečný soud zajisté ještě utvrzují. V každém případě jsou „Knihy devatery“ spisem, jenž metodou daleko předběhl ostatní české právníctví své doby a stal se nám dnes neocenitelným zdrojem poznatků o společnosti, státu a hlavně ovšem právu stavovské monarchie v Čechách.